

ԱՐԹՈՒՐ ԱՎԱԳՅԱՆ

ՀՀ ԳԱԱ փիլիսոփայության, սոցիոլոգիայի և իրավունքի ինստիտուտի հայցորդ

ԻՐԱՎԱԿԱՆ ՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ԵՎ ԻՐԱՎԱԳԻՏԱԿՑՈՒԹՅԱՆ ՓՈԽԱՌՆՉՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ

Հոդվածում ուսումնասիրվում են իրավական պետության տեսական-հայեցակարգային հիմքերը, ինչպես նաև որոշ գործնական հարցեր: Տարբեր դիտանկյուններից ուսումնասիրվել են նաև ՀՀ-ում իրավական պետության ձևավորմանը խոչընդոտող հանգամանքներ, ինչպես նաև ՀՀ-ում իրավական պետության կառուցման վերաբերյալ տեսական հարցեր: ՀՀ-ում իրավական պետության ձևավորման համար կարևորվել է իրավագիտակցության հիմնախնդիրը: Հոդվածում առաջարկվել է նաև իրավական պետության կառուցման հայեցակարգային մոդել:

Հիմնարար բառեր- իրավագիտակցություն, իրավական պետություն, քաղաքացիական հասարակություն, լեգիտիմություն, լեգալություն:

Իրավական պետության վերաբերյալ տեսական-հայեցակարգային, ինչպես նաև կիրառական հարցերը այսօր էլ ժամանակակից քաղաքագիտության և իրավագիտության շրջանակներում քննարկվող ամենաարդիական խնդիրներից են: Իրավական պետության ձևավորումը միանշանակ հնարավոր է բարձր իրավագիտակցության դեպքում: Իհարկե, իրավական պետության ձևավորումը չի կարող տեղի ունենալ առանց որոշակի քաղաքական գործընթացների, քանի որ դրանք, ինչպիսիք են, օրինակ, սահմանադրական պետության, իշխանության բաժանման, օրենքի գերակայության, մարդու իրավունքների և ազատությունների պաշտպանության մասին գաղափարները, հնարավոր է կյանքի կոչել միայն քաղաքական կամքի առկայության դեպքում: Չէ՞ որ առանց քաղաքական կամքի վերը նշված գաղափարները, որոնք հանդիսանում են իրավական պետության հիմքը, կմնան զուտ հռչակված սկզբունքներ՝ առանց իրական գործնական կիրառության: Հետևապես, այս քաղաքական գործընթացում առաջնային դերակատարը պետությունն է, որը միակ ինստիտուտն է, որ կարող է հասարակությանն ուղղորդել իրավական պետության ձևավորման ճանապարհով:

Նկատենք, որ ՀՀ-ն ևս Սահմանադրության 1-ին հոդվածով հռչակում է, որ իրավական պետություն է, սակայն մեր իրողությունը բավականին հեռու է այսօր պետության այդպիսի կոչումից: Անշուշտ, ստեղծված իրավիճակի համար կան բազմաթիվ պատճառներ, որոնք թույլ չեն տալիս, որ պետությունը ամբողջ ծավալով կատարի իրավական պետության իր գործառույթը: Սակայն մինչ այդ պատճառներին անդրադառնալը հարկ է վերլուծել իրավական պետության հասկացությունը իր տեսական հիմքերից, որպեսզի ավելի պարզ լինեն այդպիսի պետության ձևավորման գործում հայ հասարակության առջև ի հայտ եկած խոչընդոտ-

ները:

Իրավական պետության գաղափարը զարգացել է գերմանական իրավաբանական մտքում: Հարկ է նշել, որ իրավական պետության հայեցակարգը տարբերվում է իրավունքի գերակայության հայեցակարգից: Իրավունքի գերակայության հայեցակարգն առավելապես բնորոշ է ֆրանսիական և անգլիական իրավաբանական մտքին (état de droit, rule of law): Նշենք, որ հատկապես անգլիական rule of law-ում շեշտադրվում է ինքնին իրավունքի գաղափարը, որտեղ պետությունը չի համարվում անգլիական սահմանադրական իրավունքի մաս, ինչը պայմանավորված է պատմաքաղաքական իրողություններով:

Օրենքի գերակայության կամ երբեմն նաև իրավական պետության ֆրանսիական և անգլիական մոդելներն անպայմանորեն պահանջում են քաղաքացիական հասարակության առկայություն: Իրավական պետություն կառուցելու այս հայեցակարգերը շեշտը դնում են քաղաքացիական հասարակության վրա, որը պետք է թույլ չտա իշխանությանը խախտել օրենքները և պետք է վերահսկի իշխանությանը:

Մեր կարծիքով՝ այս հայեցակարգերում կան թերություններ:

Նախ նշենք, որ քաղաքացիական հասարակությունը, իհարկե, ժամանակակից ժողովրդավարական հասարակության հիմքերից մեկն է: Քաղաքացիական հասարակությունը անհրաժեշտ է պետության հետ համագործակցության, հասարակական և քաղաքական գործընթացների արդյունավետ կառավարման և, ինչն ամենակարևորն է, օրգանական ու ժողովրդավարական պետություն ստեղծելու համար:

Բայց արդյո՞ք իրավական պետություն ստեղծելու համար անպայմանորեն անհրաժեշտ է քաղաքացիական հասարակություն:

Մեր կարծիքով՝ իրավական պետություն ստեղծելու գործում քաղաքացիական հասարակության դերակատարությունը չափազանցված է:

Նախ այս տեսությունների հիմնական բովանդակային թերությունը, մեր կարծիքով, հետևյալն է. ըստ այս տեսությունների՝ իշխանությունն ապրիորի օրինախախտ է, և անհրաժեշտ է քաղաքացիական հասարակություն, որպեսզի կանխի իշխանությունների օրինախախտությունը: Այնհայտ է, որ այս տեսությունները հասարակությունը պահում են պերմանենտ (անկայուն) վիճակում:

Երկրորդ թերությունը, մեր կարծիքով, այն է, որ այս տեսությունները իրավական պետություն ստեղծելու գործում քաղաքական էլիտայի դերակատարությունը ստորադասում են քաղաքացիական հասարակությանը: Այնինչ՝ քաղաքագիտության մեջ հասարակության և պետության կառավարման, հասարակության քաղաքական համակարգի օպտիմիզացիայի (հարմարեցման) գործառույթը պատկանում է քաղաքական իշխանությանը: Այսինքն՝ իրավական պետություն ստեղծելու քաղաքագիտական տեսանկյունը շեշտը դնում է առաջին հերթին քաղաքական իշխանության վրա:

Մեր կարծիքով՝ քաղաքագիտության տեսանկյունից իրավական պետության վերաբերյալ լավագույն մոդելը գերմանական իրավական պետության (Rechtsstaat) հայեցակարգն է, որն ի սկզբանե նշանակում էր պետական վարչակազմի սահմանափակում օրենքով և իրավունքով:

Ընդ որում՝ իրավական պետությունը կարող է լինել նաև ավտորիտար, քանի որ իրավական պետության հայեցակարգը չի սահմանափակում այն, թե ով և ինչ օրենքներ է ընդունում, և ինչքանով են այդ օրենքները տարածվում մարդու իրավունքների վրա: Սա նշանակում է, որ իրավական պետությունը կարող է լինել նաև ավտորիտար:

Գործնականում կարելի է գտնել այս գաղափարը հիմնավորող օրինակներ (Սինգապուր, Չինաստան): Մենք կարո՞ղ ենք ասել, որ այս երկրները իրավական պետություններ չեն: Իհարկե, ոչ: Ինչպես Չինաստանը, այնպես էլ Սինգապուրը, իրավական պետություններ են: Միևնույն ժամանակ սրանք ավտորիտար քաղաքական վարչակարգ ունեցող պետություններ են: Իհարկե, ավտորիտար վարչակարգի դրսևորումներն այս երկու երկրներում տարբեր են, սակայն, միևնույն է, այս երկրները ավտորիտար երկրներ են, որտեղ ժողովրդավարական քաղաքացիական հասարակություններ չկան: Այս գործնական հիմքի վրա կարելի է ասել, որ միգուցե հիմնավորված չէ այն տարածված տեսակետը, ըստ որի՝ իրավական պետությունը անպայմանորեն ենթադրում է քաղաքացիական հասարակության առկայություն:

Քանի որ իրավական պետության գերմանական (Rechtsstaat) հայեցակարգում շեշտադրվում է հենց պետության առաջնայնության գաղափարը, ուստի իրավագիտակցության տեսանկյունից հարկ

է առանձնացնել որոշ առանձնահատկություններ, որոնք պայմանավորում են տվյալ հասարակություններում պետության և հասարակության միջև փոխհարաբերությունների բնույթը: Ստացվում է, որ գերմանական իրականության մեջ հասարակական իրավագիտակցության տեսանկյունից առանձնակի կարևորություն ունի պետության գաղափարը, այնինչ՝ ֆրանսիական և անգլիական հասարակություններում իրավագիտակցության հայեցակարգը կենտրոնանում է անհատի գաղափարի վրա:

Մեր կարծիքով՝ իրավունքի գերակայության ֆրանսիական և անգլիական մոդելներում հաճախ կարելի է նկատել իշխանության լեգիտիմության ճգնաժամ, իսկ իրավական պետության գերմանական մոդելում լեգիտիմության ճգնաժամ գրեթե չի նկատվում: Պատճառները, մեր կարծիքով, հետևյալում են. ֆրանսիական և անգլիական մոդելները հիմնվում են անհատական իրավունքի գերակայության սկզբունքի վրա, իսկ գերմանական մոդելը հիմնվում է համասոցիալական արդարության սկզբունքի վրա: Սա չի նշանակում, որ գերմանական առաջնորդները, ըստ էության, ավելի լեգիտիմ են, քան Ֆրանսիայի և Անգլիայի առաջնորդները: Այս գաղափարի հիմքը հայեցակարգային առանձնահատկությունն է, որտեղ կարևորվում է ընդհանուր, համասոցիալական շահը:

Հարկ է նկատել, որ, ի տարբերություն ընդհանուր իմաստով եվրոպական իրավական պետության հայեցակարգի, շատ այլ պետություններում չեն խոսում իրավական պետության մասին: Օրինակ՝ ԱՄՆ-ը հավատարիմ է մնում իր սեփական՝ ուժեղ սահմանադրական ժողովրդավարական պետության գաղափարին, որն ունակ է ոչ միայն իրեն պաշտպանել, այլև ազդել համաշխարհային կառուցվածքի վրա ժողովրդավարության և մարդու իրավունքների տարածման ներքո:

Ուժեղ պետություն ունենալու ցանկությունը չի հակասում իրավական պետության գաղափարներին: Իրավական պետությունը ևս պետք է լինի ուժեղ, որպեսզի կարողանա պաշտպանել իր քաղաքացիների իրավունքները և ապահովել արդարացի կարգ հասարակության մեջ: Կարևոր է նաև այն, որ պետության ազդեցության ոլորտը և նրա ընդունած արդար որոշումներն իրականացնելու ունակությունը պետք է լինեն իրավական (արդար) պետականության հայեցակարգի շրջանակներում:

Ուստի մենք պետք է ուժեղ պետության հիմքում դիտենք վերջինիս իրավական բնույթը: Հետևապես, հզոր և իրավական պետությունները պետք է դիտել որպես մեկ ամբողջություն:

Անդրադառնալով ՀՀ-ում իրավական պետության կառուցման դժվարություններին՝ առանձնացրել ենք մի քանի հիմնախնդիրներ:

Իրավական պետության ձևավորումը, անկախության տարիներից սկսած, դիտվում է որպես ՀՀ զարգացման կարևորագույն ուղիներից մեկը: Սակայն հարկ է նշել, որ այս գաղափարը շարունա-

ԱՐԴԱՐԱԴԱՏՈՒԹՅՈՒՆ

կում է մնալ միայն տեսական հարթությունում՝ չստանալով գործնական կիրառություն: Ժողովրդավարական հռետորաբանության տակ ակնհայտորեն տեսնում ենք ավտորիտար պրակտիկա: Եվ սա հասարակության մոտ այդ հարցի վերաբերյալ անհավատության պատճառներից մեկն է:

Իրավական պետության ձևավորումն անհնար է առանց նոր իրավական մտածելակերպի, քաղաքացիների իրավական մշակույթի ձևավորման և իրավական նիհիլիզմի դեմ պայքարի: Իսկ իրավական պետության գաղափարի իրականացումն անհնար է՝ առանց իշխանության իրավագիտակցության համապատասխան մակարդակի:

Հասարակության և, մեր համոզմամբ, իշխանության իրավագիտակցությունն ու իրավական կուլտուրան իրավական պետության կարևորագույն գործոնն են ու պայմանը, որոնք ուղղված են ապահովելու կյանքում օրենսդրորեն հռչակված ամենագեղեցիկ հաստատությունների իրացմանը:

Իրավական պետության կառուցման համար անհրաժեշտ է, որ մարդիկ վստահ լինեն, որ անհրաժեշտության դեպքում կարող են պաշտպանել իրենց իրավունքներն ու շահերը օրինական ճանապարհով:

Հետևաբար, իրավական պետության ձևավորման համար անհրաժեշտ է իրավական նիհիլիզմի հաղթահարում: Իրավական նիհիլիզմի հաղթահարումն էլ իր հերթին հնարավոր չէ առանց իրավական պետության: Այս երկու կատեգորիաների միջև գործում է ինտերակցիոնիզմի (պատճառահետևանքային փոխլրացնելիության) սկզբունքը:

Փաստացի արձանագրենք մի իրողություն. Հայաստանի Հանրապետությունը Մահմանադրությամբ իրավական պետություն է, սակայն գործնականում այդպես չէ: Ակնհայտ է ՀՀ-ում պետության գերակայությունը հասարակական և քաղաքական տարբեր խնդիրների լուծման հարցում: Մակայն ակնառու է նաև այն հանգամանքը, որ այսօր, չնայած այն բանին, որ միայն պետությունն է, որ կարող է ապահովել հասարակության լայն զանգվածների և, ընդհանրապես, ողջ հասարակության շահերը՝ ունենալով դրա համար համապատասխան ռեսուրսներ, միևնույն է, չի կարողանում լիարժեքորեն իրականացնել իր այս գործառույթը: Հարկ է նկատել, որ իրավական նիհիլիզմի առաջացման պատճառներից մեկն էլ թաքնված է պետական և տեղական իշխանական կառույցների կողմից ընդունված օրենքների և որոշումների լեգիտիմության խնդրում: Հաճախ լեգալություն և լեգիտիմություն հասկացությունները նույնացվում են՝ առաջացնելով իմաստային խեղաթյուրում: Օրինակ, վերջին շրջանում ՀՀ-ում հաճախ հատկապես տեղական ինքնակառավարման մարմինների կողմից ընդունված տարբեր որոշումներ, կապված մշակութային օբյեկտների և այլ հարցերի հետ, արժանանում են հասարակական բողոքի այն պատճառով, որ քաղաքացիները իշխանական մարմինների կողմից

ընդունված լեգալ օրենքների կամ որոշումների լեգիտիմությունը չեն ընդունում: Մա կրկին առաջացնում է իրավական նիհիլիզմ, որի հաղթահարման համար անհրաժեշտ է իրավական պետության ձևավորում, իսկ իրավական պետության հայեցակարգը հիմնված է արդարության, օրենքների ժողովրդավարական լեգիտիմության սկզբունքի վրա: Հետևապես, ՀՀ պետական մարմինները պետք է ունենան համապատասխան իրավագիտակցություն և օրենքներ ու որոշումներ մշակելիս և ընդունելիս հիմնվեն առավելապես դրանց լեգիտիմության սկզբունքի վրա:

Այստեղ առաջանում է օրենքի և իրավունքի փոխհարաբերության արդիական հիմնախնդիր: Առաջանում է հարց. ինչպե՞ս տարբերել իրավական օրենքը ոչ իրավական օրենքից:

Օրենքի իրավական լինելը ենթադրում է այդ ակտում ժողովրդի կամքի արտահայտության առկայությունը, այդ ակտով կարգավորման ենթակա հարցի օբյեկտիվ և ճշմարտացի լուծման նպատակաուղղվածությունը, համապատասխանությունը ժողովրդավարական սկզբունքներին:

Իրավական պետությունում օրենքը պետք է համապատասխանի իրավունքին՝ որպես այդ պետության քաղաքակիրթ լինելու և նրանում ապրող մարդկային բարեկեցիկ կյանքի ապահովման վկայություն:

Այս դեպքում հարկ է վկայակոչել Գումայլովիչի այն գաղափարը, ըստ որի՝ պետության համար իրավունքը միայն միջոց է: Այն գոյություն չունի որպես պետությունից առանձին, ինքնուրույն միավորում:

Իրավական պետությունը հասարակական կյանքի կազմակերպման մի ձև է, որն ունակ է օպտիմալացնել մեր հասարակության անդամների կենսագործունեության որակը:

Ուշագրավ է, որ արևմտյան իրավական պետություններում հատուկ ջանքեր չեն գործադրում իրավական պետությանը աջակցելու համար: Այդ երկրներում իրավական պետության գաղափարները և պահանջները հաշվի են առնվում որպես սովորություն՝ կազմելով նրանց կենսակերպի սովորական մի մասը: Մակայն իրավական պետության պահանջները նախ և առաջ ուղղված են պետական չինովնիկներին, որոնց գործունեությունը, հիմնվելով օրենքների վրա, պետք է վերահսկվի քաղաքացիական հասարակության կողմից:

Պետության ընդհանուր զարգացման և արդիականացման տեմպերի վրա լուրջ ազդեցություն են ունենում հենց երկրի ղեկավար շրջանակները՝ էլիտան, որոնց համապատասխան քաղաքականության իրագործումից են կախված պետության զարգացման և առաջընթացի տեմպերը:

Հարկ է ընդգծել, որ իրավական պետությունը ոչ թե չի օժտում հատուկ պարտավորություններով. բոլորի համար հիմնական պարտավորությունը ընդունված արդար օրենքների պահանջներին

www.journal.lawinsstitute.am

խիստ հետևելն է:

Իհարկե, հասկանալի է, որ մեր իրականության մեջ արդար օրենքների առջև բոլորի հավասարությունը կարող է գործնականում նոր իրավաքաղաքական երևույթ լինել, հատկապես՝ նրանց համար, ովքեր դժվարությամբ կիրառարվեն իրենց արտոնություններից և կապրեն միանշանակ օրենքների շրջանակներում: Այս խնդրի արմատները թաքնված են մեր հասարակության մտածելակերպի մեջ: Սակայն խոսքային արքետիպերի ուսումնասիրության տեսանկյունից մենք ունենք այս խոչընդոտը հաղթահարելու իրատեսական հնարավորություններ: Խոսքը ժողովրդական ասացվածքներում բովանդակվող գաղափարների և սկզբունքների մասին է: Որպես օրինակ կարելի է վկայակոչել մի քանի ասացվածք, որոնք հայերը հաճախ են օգտագործում. «Մեռնեն օրենքին», «Մեռնեն օրենքի գործյանը», «Այդ որ օրենքով է, որ ...» ասացվածքները և այլն: Օրինակ՝ արևմտահայերը թուրքերին անվանում են «անօրեն»: Կարծում ենք՝ հայտնի հոգեբան Կ. Յունգի արքետիպերի հայեցակարգը այս հարցի ուսումնասիրության գործում կարևորագույն նշանակություն ունի: Առաջին հայացքից այս պարզ խոսքերն ունեն լուրջ գործնական նշանակություն և փաստում են այն մասին, որ հայերը՝ որպես առաջին քրիստոնյաներ, միշտ էլ հակված են եղել օրինապաշտությանը: Հետևապես, հայ հասարակության իրավագիտակցության ակունքների արքետիպային վերլուծությունը ցույց է տալիս, որ հայ հասարակությունն ունի իրավական պետություն կառուցելու համար անհրաժեշտ նախադրյալներ, և, ինչն ամենակարևորն է, իրավական պետությունը մեզ համար խորթ բան չէ: Այս վարկածը հիմնավորելու համար կարևոր է նաև նշել միջնադարյան հայ իրավաքաղաքական մտքի հուշարձանները՝ Մխիթար Գոշի, Սմբատ Սպարապետի, Շահամիրյանների իրավաքաղաքական ստեղծագործությունները: Նշենք, որ հայ մտածողների կողմից մշակված այս իրավաքաղաքական հայեցակարգային կողիֆիկացիաները նաև հասարակական պահանջի արդյունք են: Դրանք հենց այնպես չեն ստեղծվում: Իհարկե, այս տեսանկյունը չի կարող ամբողջությամբ պատասխանել այսօր ՀՀ-ում իրավական պետության կայացման մեխանիզմների ընտրության հարցին, քանի որ հասարակության մեջ արտոնյալ կարգավիճակ ունեցողները, հատկապես՝ քաղաքական և տնտեսական էլիտայի ներկայացուցիչները դժվարությամբ կհարմարվեն բոլորի հետ միասին միևնույն իրավական արդարության դաշտում հայտնվելու կարգավիճակին, ինչն իրավական պետության հիմնական պահանջն է: Ուստի իրավական պետության ձևավորման գործում ամենակարևոր պատասխանատվությունը ընկնում է հենց քաղաքական-տնտեսական էլիտաների վրա, որոնք, տիրապետելով կառավարման և ռեսուրսների բաշխման լծակներին, պետք է իրականացնեն իրենց գործառույթները համասոցի-

ալական արդարության սկզբունքին համապատասխան:

Եվ ինչպես նշում է Սոկրատը, առանց օրենքների պահպանման անհմաստ են և՛ պետությունը, և՛ իրավակարգը: Ըստ Սոկրատի՝ ցանկացած օրենք, ինչպիսի թերություններ էլ որ այն ունենա, անօրինականությունից և կամայականությունից գերադասելի է: Ըստ Սոկրատի՝ եթե քաղաքացիները պահպանում են օրենքները, ապա այն պետությունները, որտեղ նրանք ապրում են, դառնում են հզոր և բարգավաճ :

ՀՀ-ում իրավական պետության կառուցման խոչընդոտներից է նաև այն հանգամանքը, որ ինքնին պետական իշխանության համար դժվար է գոյություն ունենալ և գործել իրավական պետության շրջանակներում, որը ենթադրում է սեփական գործունեության գիտակցված սահմանափակում օրենքներով, մարդու իրավունքների և ազատությունների հարգման պայմաններում: Որպես ասվածի հիմնավորում՝ հարկ է նշել պարտադիր կուտակային կենսաթոշակային համակարգի ներդրման վերաբերյալ Սահմանադրական դատարանի կայացրած որոշումը և այդ որոշման շրջանցման նպատակով տվյալ օրենքի ձևական, բայց ոչ բովանդակային փոփոխությունը, որը կրկին իր մեջ ներառում է պարտադիր տարրը, սակայն նոր տարբերակում «պարտադիր սոցիալական վճար» ձևակերպմամբ: Սա նշանակում է, որ քաղաքական իշխանությունը միևնույն է, փորձում է բոլոր հնարավոր ձևերով շրջանցել մարդկանց սեփականությունից (այս դեպքում՝ աշխատավարձերից) առանց նրանց համաձայնության պարտադիր կերպով հավելյալ պահումներ կատարելու իրավական որոշումը: Այս և շատ այլ երևույթներ փաստում են այն մասին, որ ՀՀ-ում քաղաքականությունը գերակա է իրավունքի նկատմամբ: Հետևապես, ևս մեկ անգամ հիմնավորվում է այն տեսական մոտեցումը, որ ցածր իրավագիտակության դեպքում քաղաքական իշխանությունը հանդիսանում է իրավական պետության կառուցման ոչ թե նախաձեռնող, այլ խոչընդոտ:

Չնայած այն բանին, որ իրավունքը պետք է գերակա լինի քաղաքականության նկատմամբ, ինչը բխում է նաև ՀՀ Սահմանադրության էությունից, գործնականում մեր իրականության մեջ քաղաքականությունը գերակա է իրավունքի և օրինականության վրա հիմնված կարգի նկատմամբ: Իսկ այս սկզբունքը ուղղակիորեն հակասում է իրավական պետության գաղափարին:

Եվ վերջում նշենք, որ իրավական պետությունը անհրաժեշտ է ոչ միայն երկրում կարգ ու կանոն ապահովելու, այլև պետության զարգացման և արդիականացման համար:

¹ Տե՛ս «Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրություն» (փոփոխություններով), զրուխ 1, հոդված 1: <http://concourt.am/armenian/constitutions/index.htm> /31.07.2014/:

² Տե՛ս Крайгир М. Верховенство права (и Rechtsstaat). Доктрины Правового Государства и Верховенства Права в современном мире /Сборник статей. Ответственные редакторы: В.Д. Зорькин, П.Д. Баренбойм. ЛУМ, Юстициформ, М., 2013, С. 473.

³ Տե՛ս Рябев В. К вопросу о взаимодействии государства и гражданского общества в современной России. <http://www.old.jourssa.ru/2005/2/1aRiabev.pdf> /11.01.2014/.

⁴ Տե՛ս Фукуяма Ф. Сильное государство: Управление и мировой порядок в XXI веке. АСТ, М., 2006, С. 183.

⁵ Տե՛ս Раянов Ф. Теория правового государства: проблемы модернизации. АН РБ, Гилем, Уфа, 2010, 136 с. http://www.pravgos.ru/index.php?option=com_content&view=article&id=163%3A2011-08-16-09-22-28&catid=65%3A2011-08-12-10-04-28&Itemid=69&limitstart=8 /05.06.2014/:

⁶ Տե՛ս Липунова Л. Влияние правосознания на формирование правового государства. «Экономика и социум» N4(9) 2013. http://iupr.ru/domains_data/files/zurnal_osnovnoy_4_2013/Lipunova%20L.V.%20Aktualnye%20voprosy%20politiki%20i%20prava.pdf /20.07.2014/.

⁷ Տե՛ս Ապիյան Ն., Պետրոսյան Ա. Իրավական պետություն և օրինականություն: /2-րդ հրատարակություն, լրացված և վերանշակված/ ԵՊՀ, Տիգրան Մեծ հրատ., Եր., 2001, էջ 32:

⁸ Տե՛ս Липунова Л. Влияние правосознания на формирование правового государства. «Экономика и социум» N4(9) 2013. http://iupr.ru/domains_data/files/zurnal_osnovnoy_4_2013/Lipunova%20L.V.%20Aktualnye%20voprosy%20politiki%20i%20prava.pdf /20.07.2014/.

⁹ Տե՛ս Ապիյան Ն., Պետրոսյան Ա. Իրավական պետություն և օրինականություն: /2-րդ հրատարակություն, լրացված և վերանշակված/ ԵՊՀ, Տիգրան Մեծ հրատ., Եր., 2001, էջ 31:

¹⁰ Տե՛ս Ապիյան Ն., Պետրոսյան Ա. Իրավական պետություն և օրինականություն: /2-րդ հրատարակություն, լրացված և վերանշակված/ ԵՊՀ, Տիգրան Մեծ հրատ., Եր., 2001, էջ 32:

¹¹ Տե՛ս Гумилович Л. Пер. с нем. Под ред. В.М.Гессена. Изд. 2-е. Книжный дом «ЛИБРОКОМ», М., 2010, 362 с. (Քարդումյան Վ. Լյուդվիգ Գումպիլիի. սոցիալական պետության գաղափարները մոդերնիզացիայի տեսության համատեքստում: Քաղաքագիտության հարցեր 2012, Մանկավարժ հրատ, Եր., 2013, էջ 166):

¹² Տե՛ս Раянов Ф. Теория правового государства: проблемы модернизации. АН РБ, Гилем, Уфа, 2010, 136 с. http://www.pravgos.ru/index.php?option=com_content&view=article&id=163%3A2011-08-16-09-22-28&catid=65%3A2011-08-12-10-04-28&Itemid=69&limitstart=8 /05.06.2014/:

¹³ Տե՛ս Քարդումյան Վ. Լյուդվիգ Գումպիլիի. սոցիալական պետության գաղափարները մոդերնիզացիայի տեսության համատեքստում: Քաղաքագիտության հարցեր 2012, Մանկավարժ հրատ, Եր., 2013, էջ 169:

¹⁴ Տե՛ս Ապիյան Ն., Պետրոսյան Ա. Իրավական պետություն և օրինականություն: /2-րդ հրատարակություն, լրացված և վերանշակված/ ԵՊՀ, Տիգրան Մեծ հրատ., Եր., 2001, էջ 16-17:

Արտուր Աვაգյան

Соискатель института философии, социологии и права НАН РА

РЕЗЮМЕ

Взаимосвязь правового государства и правосознания

В статье была сделана попытка исследовать теоретические основы правового государства. Исследована взаимосвязь правового государства и правосознания. В основном изучены препятствия формирования правового государства, способы их выяснения и обоснована необходимость формирования правового государства.

Ключевые слова: правосознание, правовое государство, гражданское общество, легитимность, легальность.

Artur Avagyan

PhD student of the Institute of Philosophy, Sociology and Law of NAS RA

SUMMARY

The relationship between legal state and legal consciousness

In the article an attempt was made to explore the theoretical foundations of the legal state. We investigated the relationship of legal States and legal consciousness. Basically studied the obstacles of a legal state, how they deal with the necessity of formation of legal state.

Keywords: legal consciousness, legal state, civil society, legitimacy, legality.